

De HobbeVen Duurzaam

Een poging om de weg van VvE 'De HobbeVen' naar een duurzamer bestaan in kaart te brengen met

en suggesties die hieruit volgen

Wilbert Schouten voor de duurzaamheidscommissie van VvE De HobbeVen, juli 2022

Kijk! De Energie uit de Wijk Challenge van gemeente Den Haag. Zou dat iets voor onze VvE zijn? Hoe gaan we dát aanpakken?

Gemeente Den Haag @Gem... · 11 Oct 21

Je kunt je nog tot en met 15 oktober inschrijven voor de Energie uit de Wijk Challenge 2021-2022! De eerste bewoners met gave plannen hebben zich al aangemeld.

Doe mee en maak kans op een subsidie van € 100.000 voor jouw plan.

bit.ly/3CT8TcK

Weten we wel genoeg van duurzame energie?

Zonder het te weten was de basis daarvoor al zes jaar geleden gelegd. In het voorjaar van 2016 organiseerde gemeente Den Haag studiegroepen 'Zonnestroom voor VvEs'. Veel informatie werd hier opgedaan over de technische en praktische aspecten van zonnestroom. Helaas bleek bij de berekening toen dat zonnestroom voor onze VvE niet haalbaar was. De terugverdientijd werd, zonder rekening te houden met BTW en onderhoud, al geschat op 17 jaar met een levensduur van het systeem van 20 jaar. Het vergde bovendien een investering van 102.548 euro.

Hmm, moeten we hier wel mee doorgaan?

Ondanks het teleurstellende resultaat is dit wel gemeld in de Algemene Leden Vergadering van de VvE van dat jaar. Dit is toen aangegrepen als een goed moment om met alle leden eens ideeën uit te wisselen over het besparen op de stroomrekening en het verduurzamen van het complex. Dit was in feite de basis van ons latere duurzaamheidsplan.

Verder blijft het stil.

Een meewerkende beheerder zou wel een stukje handiger zijn

Het toenmalige bedrijf dat als beheerder was ingehuurd door de VvE was niet erg toeschietelijk om op ideeën over het verlagen van het elektriciteitsgebruik in te gaan.

Wel wordt er in 2018 een WhatsApp groep in het leven geroepen om de communicatie tussen VvE leden en enkele huurders onderling te versterken. Ook wordt er in dat jaar een eerste aanzet gemaakt tot de vergroening van de centrale daktuin. In 2019 worden maatregelen voor het eerst onder het kopje 'verduurzaming' besproken. Er wordt een tuingroep opgericht om de nu ontgonnen daktuin naar een hoger plan te brengen en om te vormen tot een insectenvriendelijke binnenplaats. Ook wordt binnen de VvE een duurzaamheidscommissie opgericht. Als eerste opdracht van de Algemene Leden Vergadering zou deze duurzaamheidscommissie een energiescan laten uitvoeren om te zien waar verduurzaming mogelijk is. Het zag er toen naar uit dat via de Rijksdienst voor

Ondernemend Nederland (RVO) zelfs (SEEH) subsidie te verkrijgen zou zijn voor het uitvoeren van een dergelijke scan. Uit het contact met een aantal EPA (Energie Prestatie Advies) adviseurs dat hieruit volgde, bleek dat een dergelijke scan en eventuele hieruit volgende verduurzamingsmaatregelen voor ons VvE gebouw uit 2007 niet relevant waren. Dit is alleen van toepassing op wooncomplexen met een laag energielabel waarbij het label van een aantal woningen officieel geschrapt kan worden en vervolgens aangegeven kan worden hoe deze labels verbeterd kunnen worden; bijvoorbeeld van G naar C.

Uw duurzame VvE

"Concreet advies geeft gestuurd vast in een keer doen, maar voor 2020-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039-1040-1041-1042-1043-1044-1045-1046-1047-1048-1049-1050-1051-1052-1053-1054-1055-1056-1057-1058-1059-1060-1061-1062-1063-1064-1065-1066-1067-1068-1069-1070-1071-1072-1073-1074-1075-1076-1077-1078-1079-1080-1081-1082-1083-1084-1085-1086-1087-1088-1089-1090-1091-1092-1093-1094-1095-1096-1097-1098-1099-1100-1101-1102-1103-1104-1105-1106-1107-1108-1109-1110-1111-1112-1113-1114-1115-1116-1117-1118-1119-1120-1121-1122-1123-1124-1125-1126-1127-1128-1129-1130-1131-1132-1133-1134-1135-1136-1137-1138-1139-1140-1141-1142-1143-1144-1145-1146-1147-1148-1149-1150-1151-1152-1153-1154-1155-1156-1157-1158-1159-1160-1161-1162-1163-1164-1165-1166-1167-1168-1169-1170-1171-1172-1173-1174-1175-1176-1177-1178-1179-1180-1181-1182-1183-1184-1185-1186-1187-1188-1189-1190-1191-1192-1193-1194-1195-1196-1197-1198-1199-1200-1201-1202-1203-1204-1205-1206-1207-1208-1209-1210-1211-1212-1213-1214-1215-1216-1217-1218-1219-1220-1221-1222-1223-1224-1225-1226-1227-1228-1229-1230-1231-1232-1233-1234-1235-1236-1237-1238-1239-1240-1241-1242-1243-1244-1245-1246-1247-1248-1249-1250-1251-1252-1253-1254-1255-1256-1257-1258-1259-1260-1261-1262-1263-1264-1265-1266-1267-1268-1269-1270-1271-1272-1273-1274-1275-1276-1277-1278-1279-1280-1281-1282-1283-1284-1285-1286-1287-1288-1289-1290-1291-1292-1293-1294-1295-1296-1297-1298-1299-1300-1301-1302-1303-1304-1305-1306-1307-1308-1309-1310-1311-1312-1313-1314-1315-1316-1317-1318-1319-1320-1321-1322-1323-1324-1325-1326-1327-1328-1329-1330-1331-1332-1333-1334-1335-1336-1337-1338-1339-1340-1341-1342-1343-1344-1345-1346-1347-1348-1349-1350-1351-1352-1353-1354-1355-1356-1357-1358-1359-1360-1361-1362-1363-1364-1365-1366-1367-1368-1369-1370-1371-1372-1373-1374-1375-1376-1377-1378-1379-1380-1381-1382-1383-1384-1385-1386-1387-1388-1389-1390-1391-1392-1393-1394-1395-1396-1397-1398-1399-1400-1401-1402-1403-1404-1405-1406-1407-1408-1409-1410-1411-1412-1413-1414-1415-1416-1417-1418-1419-1420-1421-1422-1423-1424-1425-1426-1427-1428-1429-1430-1431-1432-1433-1434-1435-1436-1437-1438-1439-1440-1441-1442-1443-1444-1445-1446-1447-1448-1449-1450-1451-1452-1453-1454-1455-1456-1457-1458-1459-1460-1461-1462-1463-1464-1465-1466-1467-1468-1469-1470-1471-1472-1473-1474-1475-1476-1477-1478-1479-1480-1481-1482-1483-1484-1485-1486-1487-1488-1489-1490-1491-1492-1493-1494-1495-1496-1497-1498-1499-1500-1501-1502-1503-1504-1505-1506-1507-1508-1509-1510-1511-1512-1513-1514-1515-1516-1517-1518-1519-1520-1521-1522-1523-1524-1525-1526-1527-1528-1529-1530-1531-1532-1533-1534-1535-1536-1537-1538-1539-1540-1541-1542-1543-1544-1545-1546-1547-1548-1549-1550-1551-1552-1553-1554-1555-1556-1557-1558-1559-1560-1561-1562-1563-1564-1565-1566-1567-1568-1569-1570-1571-1572-1573-1574-1575-1576-1577-1578-1579-1580-1581-1582-1583-1584-1585-1586-1587-1588-1589-1590-1591-1592-1593-1594-1595-1596-1597-1598-1599-1600-1601-1602-1603-1604-1605-1606-1607-1608-1609-1610-1611-1612-1613-1614-1615-1616-1617-1618-1619-1620-1621-1622-1623-1624-1625-1626-1627-1628-1629-1630-1631-1632-1633-1634-1635-1636-1637-1638-1639-1640-1641-1642-1643-1644-1645-1646-1647-1648-1649-1650-1651-1652-1653-1654-1655-1656-1657-1658-1659-1660-1661-1662-1663-1664-1665-1666-1667-1668-1669-1670-1671-1672-1673-1674-1675-1676-1677-1678-1679-1680-1681-1682-1683-1684-1685-1686-1687-1688-1689-1690-1691-1692-1693-1694-1695-1696-1697-1698-1699-1700-1701-1702-1703-1704-1705-1706-1707-1708-1709-1710-1711-1712-1713-1714-1715-1716-1717-1718-1719-1720-1721-1722-1723-1724-1725-1726-1727-1728-1729-1730-1731-1732-1733-1734-1735-1736-1737-1738-1739-1740-1741-1742-1743-1744-1745-1746-1747-1748-1749-1750-1751-1752-1753-1754-1755-1756-1757-1758-1759-1760-1761-1762-1763-1764-1765-1766-1767-1768-1769-1770-1771-1772-1773-1774-1775-1776-1777-1778-1779-1780-1781-1782-1783-1784-1785-1786-1787-1788-1789-1790-1791-1792-1793-1794-1795-1796-1797-1798-1799-1800-1801-1802-1803-1804-1805-1806-1807-1808-1809-1810-1811-1812-1813-1814-1815-1816-1817-1818-1819-1820-1821-1822-1823-1824-1825-1826-1827-1828-1829-1830-1831-1832-1833-1834-1835-1836-1837-1838-1839-1840-1841-1842-1843-1844-1845-1846-1847-1848-1849-1850-1851-1852-1853-1854-1855-1856-1857-1858-1859-1860-1861-1862-1863-1864-1865-1866-1867-1868-1869-1870-1871-1872-1873-1874-1875-1876-1877-1878-1879-1880-1881-1882-1883-1884-1885-1886-1887-1888-1889-1890-1891-1892-1893-1894-1895-1896-1897-1898-1899-1900-1901-1902-1903-1904-1905-1906-1907-1908-1909-1910-1911-1912-1913-1914-1915-1916-1917-1918-1919-1920-1921-1922-1923-1924-1925-1926-1927-1928-1929-1930-1931-1932-1933-1934-1935-1936-1937-1938-1939-1940-1941-1942-1943-1944-1945-1946-1947-1948-1949-1950-1951-1952-1953-1954-1955-1956-1957-1958-1959-1960-1961-1962-1963-1964-1965-1966-1967-1968-1969-1970-1971-1972-1973-1974-1975-1976-1977-1978-1979-1980-1981-1982-1983-1984-1985-1986-1987-1988-1989-1990-1991-1992-1993-1994-1995-1996-1997-1998-1999-2000-2001-2002-2003-2004-2005-2006-2007-2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020-2021-2022-2023-2024-2025-2026-2027-2028-2029-2030-2031-2032-2033-2034-2035-2036-2037-2038-2039-2040-2041-2042-2043-2044-2045-2046-2047-2048-2049-2050-2051-2052-2053-2054-2055-2056-2057-2058-2059-2060-2061-2062-2063-2064-2065-2066-2067-2068-2069-2070-2071-2072-2073-2074-2075-2076-2077-2078-2079-2080-2081-2082-2083-2084-2085-2086-2087-2088-2089-2090-2091-2092-2093-2094-2095-2096-2097-2098-2099-2100-2101-2102-2103-2104-2105-2106-2107-2108-2109-2110-2111-2112-2113-2114-2115-2116-2117-2118-2119-2120-2121-2122-2123-2124-2125-2126-2127-2128-2129-2130-2131-2132-2133-2134-2135-2136-2137-2138-2139-2140-2141-2142-2143-2144-2145-2146-2147-2148-2149-2150-2151-2152-2153-2154-2155-2156-2157-2158-2159-2160-2161-2162-2163-2164-2165-2166-2167-2168-2169-2170-2171-2172-2173-2174-2175-2176-2177-2178-2179-2180-2181-2182-2183-2184-2185-2186-2187-2188-2189-2190-2191-2192-2193-2194-2195-2196-2197-2198-2199-2200-2201-2202-2203-2204-2205-2206-2207-2208-2209-2210-2211-2212-2213-2214-2215-2216-2217-2218-2219-2220-2221-2222-2223-2224-2225-2226-2227-2228-2229-2230-2231-2232-2233-2234-2235-2236-2237-2238-2239-2240-2241-2242-2243-2244-2245-2246-2247-2248-2249-2250-2251-2252-2253-2254-2255-2256-2257-2258-2259-2260-2261-2262-2263-2264-2265-2266-2267-2268-2269-2270-2271-2272-2273-2274-2275-2276-2277-2278-2279-2280-2281-2282-2283-2284-2285-2286-2287-2288-2289-2290-2291-2292-2293-2294-2295-2296-2297-2298-2299-2300-2301-2302-2303-2304-2305-2306-2307-2308-2309-2310-2311-2312-2313-2314-2315-2316-2317-2318-2319-2320-2321-2322-2323-2324-2325-2326-2327-2328-2329-2330-2331-2332-2333-2334-2335-2336-2337-2338-2339-2340-2341-2342-2343-2344-2345-2346-2347-2348-2349-2350-2351-2352-2353-2354-2355-2356-2357-2358-2359-2360-2361-2362-2363-2364-2365-2366-2367-2368-2369-2370-2371-2372-2373-2374-2375-2376-2377-2378-2379-2380-2381-2382-2383-2384-2385-2386-2387-2388-2389-2390-2391-2392-2393-2394-2395-2396-2397-2398-2399-2400-2401-2402-2403-2404-2405-2406-2407-2408-2409-2410-2411-2412-2413-2414-2415-2416-2417-2418-2419-2420-2421-2422-2423-2424-2425-2426-2427-2428-2429-2430-2431-2432-2433-2434-2435-2436-2437-2438-2439-2440-2441-2442-2443-2444-2445-2446-2447-2448-2449-2450-2451-2452-2453-2454-2455-2456-2457-2458-2459-2460-2461-2462-2463-2464-2465-2466-2467-2468-2469-2470-2471-2472-2473-2474-2475-2476-2477-2478-2479-2480-2481-2482-2483-2484-2485-2486-2487-2488-2489-2490-2491-2492-2493-2494-2495-2496-2497-2498-2499-2500-2501-2502-2503-2504-2505-2506-2507-2508-2509-2510-2511-2512-2513-2514-2515-2516-2517-2518-2519-2520-2521-2522-2523-2524-2525-2526-2527-2528-2529-2530-2531-2532-2533-2534-2535-2536-2537-2538-2539-2540-2541-2542-2543-2544-2545-2546-2547-2548-2549-2550-2551-2552-2553-2554-2555-2556-2557-2558-2559-2560-2561-2562-2563-2564-2565-2566-2567-2568-2569-2570-2571-2572-2573-2574-2575-2576-2577-2578-2579-2580-2581-2582-2583-2584-2585-2586-2587-2588-2589-2590-2591-2592-2593-2594-2595-2596-2597-2598-2599-2600-2601-2602-2603-2604-2605-2606-2607-2608-2609-2610-2611-2612-2613-2614-2615-2616-2617-2618-2619-2620-2621-2622-2623-2624-2625-2626-2627-2628-2629-2630-2631-2632-2633-2634-2635-2636-2637-2638-2639-2640-2641-2642-26

- Het aanbrengen van zonnepanelen voor het opwekken van stroom voor de gemeenschappelijke voorzieningen

In 2020 treedt een nieuw VvE bestuur aan. Dit bestuur lijkt meer geïnteresseerd te zijn in de verduurzaming van de VvE en heeft ook meer capaciteit om hier leiderschap in te tonen. In dat zelfde jaar wordt ook besloten het beheercontract met de vorige beheerder te beëindigen en uit te zien naar een nieuwe beheerder.

Den Haag

Ons kenmerk
DK0/20060615
RFS06032

SUBSIDIEREGELING WONEN OP SCHONE ENERGIE DEN HAAG 2020

Toelichting

De wens van het college is dat er betekenisvolle stappen gezet worden richting een klimaatvriendelijke Den Haag. De voorgestelde subsidierегeling is een ontbrekende schakel in de bijdrage die de

Naast het werk voor de VvE en de verduurzaming daarvan, zijn ook leden van het bestuur en duurzaamheidscommissie bezig met hun eigen woning, bijvoorbeeld door in het traject 'Wonen op Schone Energie' van gemeente Den Haag te stappen. Het bestaan van deze gemeentelijke subsidiemogelijkheid wordt gedeeld onder de eigenaren van de VvE, of in ieder geval onder

hen die zich aangesloten hebben bij de WhatsApp groep van de VvE (zo'n 85% van de leden).

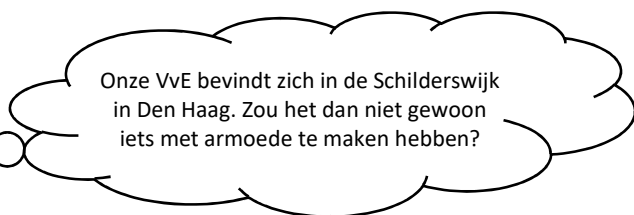
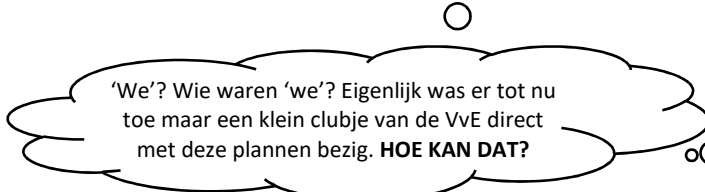
Een neveneffect hiervan is dat we in contact komen met de WoonWijzerWinkel in Rotterdam die eind 2020 enkele interessante online seminars organiseerde over de technische en financiële kanten van de energietransitie. Zo vergrootten bestuur en commissie hun kennis over de verduurzaming van woningen.

In 2021 start gemeente Den Haag het traject 'Zon op VvEs' in samenwerking met het Regionaal Energieloket. Door onze deelname aan dit traject blijkt nu, anders dan in 2016, dat zonnepanelen nu wél rendabel zijn voor onze VvE. Uit een dakscan en uitgebrachte offerte, wat onderdeel is van 'Zon op VvEs', blijkt dat 140 panelen op twee van onze daken stevig zouden bijdragen aan de verduurzaming van de VvE (lagere bijdrage aan 'hitte-eiland' Schilderswijk door verkoeling van het gebouw en terugbrengen CO₂ uitstoot met 24,11 ton, het equivalent van het effect van 1.107 bomen) én de verlaging van de energierekening voor gezamenlijke voorzieningen met jaarlijks € 9.000,- (75% van de gezamenlijke energierekening).

De 'Energie uit de Wijk' challenge eind 2021 leek een logische ondersteuning van de ideeën die we tot nu toe ontwikkeld hadden, maar waarvan het zo moeilijk was gebleken ze te realiseren en te financieren. Gelukkig was onze aanvraag tot deelname en de hierop volgende pitch succesvol en konden we aan onze volgende fase van verduurzaming beginnen.

Fact check

Zijn mensen met lagere inkomens écht minder met verduurzamen bezig?

“Uit een rapport van CE Delft bleek dat de lagere inkomens relatief harder geraakt worden door de kosten van de energietransitie. Sociale huurwoningen zijn vaak slecht geïsoleerd waardoor de elektriciteitsrekening hoger uitvalt en ‘gehackt’ van de Vegetarische Slager is drie keer zo duur als een bakje half-om-half. ‘Duurzaam leven is een privilege’. Als er niets verandert is in 2050 de armste tien procent van de Nederlandse huishoudens zeventien procent van het besteedbaar inkomen kwijt aan energiekosten. Voor de rijkste tien procent is dat slechts 5,7 procent. Terwijl die laatste groep verantwoordelijk is voor zeventien procent van de totale uitstoot van broeikasgassen. De energiewending dreigt zo uit te lopen op een denivelleringsfeestje en dat kan ten koste gaan van het maatschappelijk draagvlak³.

In december 2021 werd gemeld dat de laagste inkomens nauwelijks subsidie aanvragen voor isolatie: nog 40 miljoen beschikbaar. Daarnaast heeft die groep volgens TNO sowieso meer moeite om de subsidieaanvraag te regelen en offertes te beoordelen. “De goed verdienende huizenbezitters met een villa of twee-onder-een-kap hebben de afgelopen jaren de meeste subsidie aangevraagd om hun huis te laten isoleren. Dat blijkt uit recent onderzoek van TNO naar de periode tussen 2016 en 2020. Onderzoekers concluderen zelfs dat bijna vier op de tien aanvragers hun huis ook had geïsoleerd als ze geen subsidie hadden gekregen⁴.

Een op de vijf huizenbezitters kan de verduurzaming van zijn huis niet betalen. Het spaargeld is niet toereikend en extra lenen zit er voor deze groep ook niet meer in. Een vrijstaande woning verduurzamen kost gemiddeld 34.000 euro, terwijl een gezinswoning in een flat uitkomt op 14.000 euro. Er zijn wel subsidieregelingen, maar volgens eerdere onderzoeken van de Algemene Rekenkamer en het Centraal Planbureau zijn die niet altijd even effectief. Zo gelden ze soms alleen bij grote duurzaamheidsinvesteringen, of worden ze pas uitgekeerd nadat de investering is gedaan. Daardoor vallen huishoudens buiten de boot die graag in kleine stapjes verduurzamen en het geld vooraf nodig hebben⁵. Ook moet je minimaal twee isolatiemaatregelen nemen om in aanmerking te komen voor subsidie én moeten de te isoleren oppervlakten voldoen aan minimale afmetingen. Voor dakisolatie gaat het om minimaal 25 vierkante meter en voor ramen 10. In kleine huizen is dat niet altijd haalbaar⁴.

In de literatuur⁶ zien we bovendien dat mensen die in armoede leven te maken hebben met financiële als ook niet-financiële zorgen die de aandacht vragen, zoals de wisselvalligheid van het inkomen, betalingsdeadlines en moeilijke keuzes voor verschillende uitgaven die min of meer tegelijkertijd gedaan moeten worden. Deze gedachten leggen beslag op de totale beschikbare bandbreedte voor het totaal aan uit te voeren activiteiten.”

Hmm, dit zou betekenen dat mensen die met armoede te maken krijgen simpelweg het denken over duurzaamheid en de energietransitie er gewoon niet óók nog eens bij kunnen hebben.

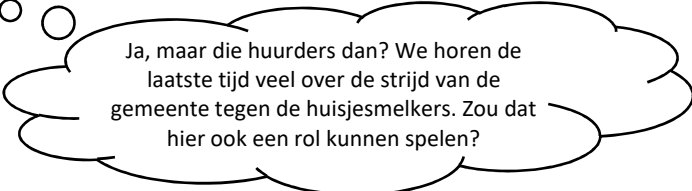
Maar wacht even, die stap naar armoede is wel heel gauw gezet. In bijna ieder gezin is toch minstens één iemand aan het werk in ons appartementencomplex?

Dat kan wel zo zijn, maar er is toch ook zoiets als ‘werkende armen’?

Fact check

“Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) definieert⁷ werkende armen in Den Haag als “Personen van 18 tot en met 65 jaar die wonen in een huishouden met een inkomen tot 130% sociaal minimum en die werk als voornaamste inkomensbron hebben”. Ruim 54 duizend Hagenaars (18 tot en met 65 jaar) woonden in 2017 in een huishouden met een inkomen tot 130% van het sociaal minimum. Dit is 17 procent van de Hagenaars. Deze cijfers zijn de afgelopen jaren nagenoeg stabiel. Werkende armen hebben vaker een westerse migratieachtergrond. Met name Hagenaars met een Oost-Europese migratieachtergrond, zoals Bulgarije, Roemenië en Hongarije, vallen in deze groep.”

Het zou voor een klein deel kunnen, maar het lijkt er niet op dat bewoners van appartementencomplex ‘De HobbeVen’ goed in dit profiel passen. Het complex bestaat in principe uit koopwoningen en de meeste bewoners zijn dan ook eigenaar van hun woning. Een vijfde wordt verhuurd aan gezinnen, ver boven de sociale huur norm. Armoede lijkt niet goed te verklaren waarom mensen hier zo moeilijk bij verduurzaming te betrekken zijn.

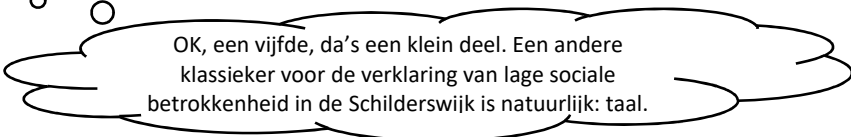

Ja, maar die huurders dan? We horen de laatste tijd veel over de strijd van de gemeente tegen de huisjesmelkers. Zou dat hier ook een rol kunnen spelen?

Fact check

In de HobbeVen is inderdaad zo'n vijfde van de bewoners huurder en niet de directe eigenaar van de woning. "Huisseigenaren investeren meer in hun bezit dan huurders. Gekeken naar de gemiddelde investering blijkt dat eigenaren van nieuwbouwwoningen 26 procent meer investeringen dan gemiddeld en bewoners van huurwoningen bijna 30 procent minder dan gemiddeld⁸."

Als we dan weten dat in het afgelopen jaar een derde van alle verkochte huizen in de grote steden in bezit kwam van investeerders en dat dat in Den Haag was dit in sommige wijken zelfs bijna 40% was, dan is het wel duidelijk⁹. Het animo te investeren in verduurzaming van de woning neemt op deze manier automatisch af.

OK, een vijfde, da's een klein deel. Een andere klassieker voor de verklaring van lage sociale betrokkenheid in de Schilderswijk is natuurlijk: taal.

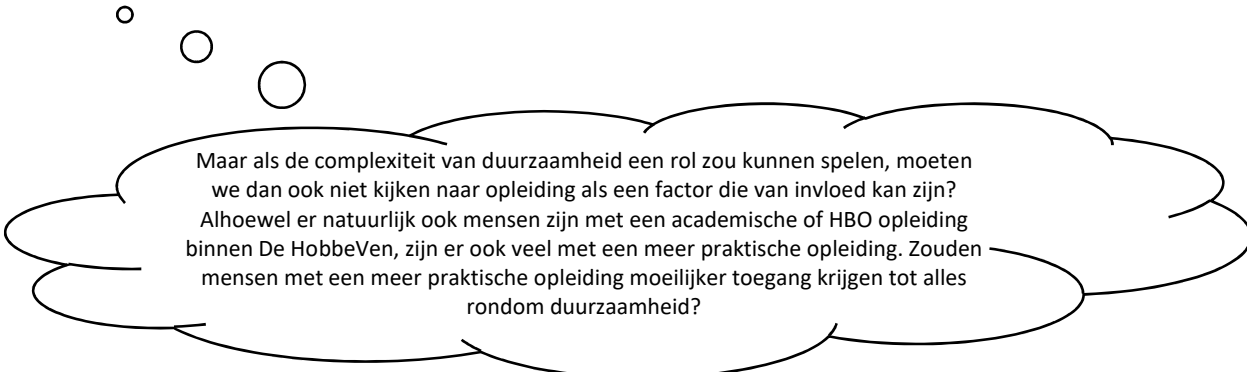
Fact check

Het klopt dat zo'n 90% van de bewoners van de HobbeVen een migratieachtergrond heeft. Het overgrote deel is echter in het Nederlandse koloniale systeem opgegroeid of van latere generaties en dus in Nederland opgegroeid. Zij spreken thuis misschien Sarnami, Turks of Urdu, maar in het publieke domein spreken zij allen Nederlands¹⁰. De opmerking "Wat spreek jij goed Nederlands" wordt dan ook terecht vaak als een belediging opgevat¹¹.

Wat eventueel een rol zou kunnen spelen is dat het overgrote deel van de communicatie plaats vindt door middel van geschreven taal die gelezen moet worden. Dit is voor iedereen in Den Haag een punt van aandacht¹². Dit lezen is voor de één wat minder gebruikelijk dan voor de ander. Zo blijkt dat 54% van de Turks- en 52% van de Surinaams- en Antilliaans-Nederlanders wel eens een boek leest tegenover 80% bij Nederlandse-Nederlanders (voor terminologie zie voetnoot¹³). Lezen wordt regelmatig als moeilijk of inspannend ervaren bij de groep die minder leest¹⁴.

Ook zouden we met een verschijnsel te maken kunnen hebben dat ook bekend is van toegang tot financiële diensten en informatie: de complexiteit. Net als bij financiële diensten is informatie over duurzaamheid en de mogelijke subsidies en regelgeving die hiermee gepaard gaan vrij complex¹⁵. Dit vraagt dan bovengemiddelde vaardigheden om zich in de materie in te werken en uiteindelijk keuzes te maken en bijvoorbeeld een subsidieaanvraag de deur uit te krijgen. Dit kan van het brede publiek, dus ook niet van bewoners van de HobbeVen, verlangd worden.

Ook zijn door de steeds verder gaande digitalisering digitale vaardigheden van een steeds groter belang. Informatie wordt verspreid via digitale kanalen (Twitter, websites, email nieuwsbrieven), er wordt digitaal gecommuniceerd (email, Zoom, Teams) en aanvragen worden ingediend via digitale kanalen (invulformulieren, email) met ondersteuning van Apps zoals DigiD. Dit terwijl er rond de 2,5 miljoen Nederlanders zijn die het moeilijk vinden om te werken met digitale apparaten, zoals een computer, smartphone of tablet. Er zijn 1,2 miljoen Nederlanders die zelden of nog nooit internet hebben gebruikt (77% is 65+, 37% heeft een migratieachtergrond, 53% is praktisch opgeleid)¹⁶.

Maar als de complexiteit van duurzaamheid een rol zou kunnen spelen, moeten we dan ook niet kijken naar opleiding als een factor die van invloed kan zijn? Alhoewel er natuurlijk ook mensen zijn met een academische of HBO opleiding binnen De HobbeVen, zijn er ook veel met een meer praktische opleiding. Zouden mensen met een meer praktische opleiding moeilijker toegang krijgen tot alles rondom duurzaamheid?

Fact check

“Voor mensen met een minder formele of meer praktische opleiding is het soms een uitdaging om te gaan met uitnodigingen, nieuwsbrieven en andere manieren van verspreiding van informatie over duurzaamheid. Ook het invullen van formulieren om informatie aan te vragen kan moeilijk zijn. Het is zo moeilijk er achter te komen hoe het systeem werkt¹⁷.”

Dat kan wel zo zijn, maar is het echt puur het aspect van de hoeveelheid of het soort opleiding? We zien binnen De HobbeVen ook groepjes die ontstaan en zich langs elkaar heen bewegen of juist hechter worden. Er moet ook iets meer gevoelsmatig aan de hand zijn.

Fact check

Vivian Visser geeft een interessante aanwijzing over wat nog meer een rol zou kunnen spelen: “praktisch opgeleide burgers voelen zich in vergelijking met andere burgers minder legitiem of bevoegd om actief te zijn in burgerinitiatieven vanwege ervaren stigma, manier van praten en gebrek aan vakinhoudelijke kennis. Een tweede verklaring voor non-participatie in burgerinitiatieven kunnen we omschrijven als een diepgewortelde smaakwrestie die via de opvoeding en andere socialisatieprocessen wordt aangeleerd. Verschillende mensen voelen zich wel degelijk een legitieme actor, maar participeren toch niet. Sommigen hebben simpelweg geen interesse in publieke zaken. Zij menen dat deze domeinen gedomineerd worden door mensen uit een ‘ander milieu’ dan waar zij zelf uit komen en beschrijven hen als ‘kakkers’ en ‘koorballen’. Doordat zij zichzelf hier niet in herkennen, is er een gebrek aan affiniteit”¹⁸.

In een meer theoretische bijdrage noemt de socioloog Michèle Lamont ‘recognition gaps’. Zij stelt dat “sociale status tegenwoordig sterk gerelateerd is aan de identiteit, het werk en de levensstijlen van de hogere strata, terwijl het voor veel mensen steeds moeilijker wordt om zich deze eigen te maken en zich hiertoe te verhouden. Het gevolg? Mensen in de lagere strata voelen zich gezien als ‘losers’¹⁹.”

“Daarnaast speelt de afkeer van ambtelijke rompslomp een rol in hun non-participatie. Ze zijn gefrustreerd door de vele ambtelijke regeltjes en de tijd die het kost om iets gedaan te krijgen van de gemeente.

Anderen willen zo min mogelijk met de gemeente te maken hebben omdat zij die associëren met ‘vieze politieke machtsspelletjes’¹⁹ [“Ach, dat krijgen wij in de Schilderswijk toch nooit”]. Hoe lager het vertrouwen van mensen is in hun (lokale) overheid, hoe minder ze bereid zijn te betalen voor duurzaamheid en milieubeschermdende maatregelen²⁰.”

Bovendien stelt een rapport van Kaleidos Research uit 2016: “Lager opgeleiden hebben minder vertrouwen dat hun eigen bijdrage helpt bij het oplossen van wereldproblemen”. Het SCP-onderzoek ‘Kiezen bij de Kassa’ kwam tot een soortgelijke conclusie: “bewust consumeren is een niche-activiteit, een hobby voor de hoogopgeleiden. Slechts twee procent van de Nederlanders noemt ‘klimaat’ als een van de grootste maatschappelijke problemen. Het grote gevaar is dat er zo gescheiden werelden ontstaan. Een ‘groene klasse’ tegenover een ‘grijze klasse”. SCP-directeur Kim Putters concludeerde dan ook in zijn column in Het Financieel Dagblad dat “het duurzaamheidsvraagstuk de sociale tegenstellingen dreigt te vergroten. Klimaatverandering moet geen slijtzwam zijn, maar deel van de agenda van een inclusieve samenleving”²¹.

Het lijkt er ook op dat een deel van de mensen moeite heeft zich met de ‘groene elite’ te identificeren. Het spreekt ze gewoonweg niet aan.

Fact check

Thiëmo Heilbron van de Fawaka ‘Ondernemersschool’ zegt hierover: “Als een jongetje met Surinaamse roots mij hoort praten over duurzaamheid, iemand die net als hij een donkere huidskleur en zwart krulhaar heeft, komt dat eerder aan dan wanneer hij zo’n verhaal hoort van iemand die verder van hem afstaat. Het is belangrijk om rolmodellen te hebben waarmee je je kunt identificeren.”²²

Jolanda Asmoredjo van het ‘Kennispplatform Inclusief Samenleven’ voegt hier nog aan toe dat het vertrouwen in de boodschap van instanties meer vertrouwd wordt wanneer organisaties toegankelijker, diverser en daarmee herkenbaarder worden²².

Suggesties

Uit het bovenstaande kunnen we een aantal suggesties voor toekomstige duurzaamheidsprojecten (in grote VvEs) destilleren:

1. Heb een speerpunt: vorm een groepje binnen de VvE die verduurzamingsprojecten gaat trekken en hier echt enthousiast voor zijn, bijvoorbeeld een duurzaamheidscommissie.

2. Zorg ervoor dat je een goede kennis van verduurzaming hebt, van de technische aspecten, de juridische kanten, de subsidiemogelijkheden. Er zal een zee aan technici, opties, wilde verhalen, politieke beweegredenen, verkooptrucs, commerciële belangen e.d. op je af komen. Zorg dat je daar weerstand tegen kunt bieden. Duurzaamheid is een dynamisch gebied. Zorg dat je je kennis ook up-to-date houdt. Zaken veranderen snel. Wat het ene jaar een topoplossing is, is twee jaar later achterhaald. Probeer contact te leggen met betrouwbare partners (WoonWijzerWinkel, Regionaal Energieloket, etc.). Meld je aan voor nieuwsbrieven, bij sites die iets met duurzaamheid te maken hebben, kennisinstituten. Volg mensen of organisaties op Twitter die iets aan de techniek, financiering of beleid op het gebied van duurzaamheid doen. Volg cursussen en leergroepen die regelmatig, bijvoorbeeld door gemeente Den Haag, georganiseerd worden.

3. Maak een plan! Denk al in een vroeg stadium na hoe je de verduurzaming van je VvE wilt aanpakken en wat de mogelijkheden zijn. Heb ook een plan op de plank liggen dat je (in aangepaste vorm of in onderdelen) snel kunt gebruiken mocht zich een financieringsmogelijkheid voordoen.

4. Overtuig de andere leden van je VvE. Houd hierbij rekening met het feit dat mensen zeer uiteenlopende motivaties kunnen hebben. Groen versus poen. Voor de een is het belangrijk dat er een financieel gewin is, voor de ander is juist het ecologische aspect overtuigend, weer een ander wil graag de eigen woke identiteit bevestigen.

5. Krijg medewerking van het VvE bestuur en de beheerder. Uiteindelijk zullen zij ook een aantal zaken moeten doen. Dit zou geen bottleneck moeten zijn. Het faciliterende werk van bestuur en de beheerder is essentieel voor het slagen van wat voor verduurzamingsproject dan ook. Voor duurzaamheidsmaatregelen is een slagvaardige VvE nodig.

6. Het verduurzamen van de VvE is een complex proces dat meestal de nodige tijd kost. "Never give up!" Blijf volhouden, al duurt het jaren. Uiteindelijk zullen zich mogelijkheden voordoen om het plan te realiseren.

7. Kijk uit voor nepnieuws. Probeer informatie via verschillende kanalen te controleren. Pas ook op voor zinloze oplossingen of gadgets die niet echt nodig zijn (pas op voor 'toys for boys').

8. Probeer alle leden van de VvE zoveel mogelijk de informeren over de ontwikkelingen. Als dat in de VvE werkt, kan bijvoorbeeld een WhatsApp groep hier handig bij zijn.

9. Bereid je goed voor op de juridische stappen die je moet nemen als VvE. Check of er vergunningen nodig zijn en hoe je een geldig besluit neemt in de VvE vergadering om bijvoorbeeld het dak voor zonnepanelen te gebruiken. Gemeente Den Haag kan hier behulpzaam bij zijn. Maak gebruik van de formele, wettelijke structuur van een VvE om beslissingen er door te krijgen. Beslis in de jaarlijkse Algemene Leden Vergadering (ALV).

10. Probeer hindernissen voor betrokkenheid bij en bereidheid tot verduurzaming zo klein mogelijk te maken:

- a. Probeer zoveel mogelijk verhuur van woningen in de VvE tegen te gaan. De opkoopbescherming die in Den Haag vanaf 1 maart 2022 van kracht is kan hierbij van pas komen. Huurders geven doorgaans weinig om de VvE en zijn nauwelijks bereid mee te denken, te doen of te betalen.
- b. Je kunt niet in de portemonnee van mensen kijken. Je weet hun besteedbaar inkomen niet. Informeer iedereen al in een vroeg stadium wat de eventuele financiële consequenties zijn van verduurzamingsmaatregelen. Anders kunnen mensen later dwars gaan liggen.
- c. KISS: Keep It Short & Simple. Duurzaamheid is best een ingewikkeld terrein met veel jargon. In communicatie kan beter een niet al te moeilijk taalgebruik gehanteerd worden. Misschien is het zelfs beter over energiebesparing te praten dan over verduurzaming. Voor veel mensen zal verduurzaming complex blijven. Toch mag dit geen reden zijn om buiten de boot te vallen. Het Sociaal Cultureel Planbureau stelt dan ook voor: "Mensen met weinig draagkracht moeten "ontlast en ontzorgd" worden"²³.
- d. De duurzaamheidscommissie of op zijn minst één persoon moet dienen als 'linking pin'²⁴ tussen overheid, informatiebronnen, subsidiegevers, leveranciers, de VvE, het bestuur, de beheerder en verder alle actoren die er bij de verduurzaming betrokken zijn. Deze persoon of personen moeten instaat zijn contacten te leggen, informatie te beoordelen, aanvragen in te dienen etc.
- e. Misschien nog wel het belangrijkste om in eerste instantie aandacht te vragen voor het belang van verduurzaming is hoe en door wie er gecommuniceerd wordt. Dit moet gedaan worden door mensen waarmee men zich kan identificeren en die hen het gevoel geven dat dit (ook) voor hun is en dat ze zeker geen losers zijn als dingen nog eens uitgelegd moeten worden.

Een voorbeeld uit Haarlem: "Om dit soort problemen te ondervangen worden in Haarlem een aantal dingen gedaan om de communicatie beter aan te laten sluiten bij inwoners met een migratieachtergrond. Zo wordt er door wijkteams al outreachend gewerkt en zijn zogeheten wijkcontactvrouwen met een Marokkaanse migratieachtergrond aangesteld die als brug tussen instanties en inwoners die Arabische taal spreken en het Nederland niet goed beheersen, fungeren. Asmoredjo: 'Dit werkt erg goed, de inloopsprekuren van de wijkcontactvrouwen worden drukbezocht. Mensen weten hen goed te vinden en komen met formulieren en vragen over de meest uiteenlopende zaken.'²²

Een ander voorstel is: "Sensitiviteitstrainingen voor overheidsmedewerkers bijvoorbeeld kunnen bewustzijn creëren van de verschillende sociaal-culturele belevingswerelden van burgers en de handelingsrepertoires die daarbij passen." Dit wordt gevolgd door het advies: "Beleid moet daarnaast gericht zijn op destigmatisering, zodat meer burgers zichzelf als

legitieme actor in het publiek domein kunnen beschouwen. Als eerste stap kunnen gemeenten non-participanten stimuleren door hen duidelijk te maken dat zij serieus genomen worden en door hen expliciet uit te nodigen¹⁸

Gemeente Den Haag is hier al enigszins naar op weg, maar het is belangrijk om

van

naar

te gaan.

- f. 'Groene privileges' zijn minder zichtbaar dan andere soorten privileges. Durf kritiek te uiten als een groen initiatief ongelijkheid in stand houdt of in de hand werkt, met name als het gaat om mensen met 'lagere' inkomens of opleiding²⁵.

¹ Ashley Hoffman, *De energietransitie versnellen door gebruik van wetenschap en feiten*, 25 augustus 2021, <https://klimaatenergiekoepel.nl/2021/08/25/de-energietransitie-versnellen-door-gebruik-van-wetenschap-en-feiten/> (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

² Steven Verseput, *Met deze beelden moet de energietransitie meer divers en inclusief worden*, 13 januari 2022, <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/01/13/zo-moet-de-energietransitie-meer-divers-en-inclusief-worden-a4078682?s=09>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

³ Jaap Tielbeke, *'Duurzaam leven is een privilege'*, 8 november 2017, <https://www.groene.nl/artikel/duurzaam-leven-is-een-privilege>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

⁴ Joost Lammers, *Laagste inkomens vragen nauwelijks subsidie voor isolatie aan: nog 40 miljoen beschikbaar*, 7 december 2021, <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/laagste-inkomens-vragen-nauwelijks-subsidie-voor-isolatie-aan-nog-40-miljoen-beschikbaar/>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

⁵ Dirk Waterval, *Een op vijf huizenbezitters kan verduurzaming niet betalen, subsidie schiet tekort*, 8 februari 2022, <https://www.trouw.nl/es-b835b4d1>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

⁶ De Bruijn, E.J., Antonides, G. *Poverty and economic decision making: a review of scarcity theory*, 9 maart 2021, <https://doi.org/10.1007/s11238-021-09802-7>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

⁷ CBS Urban Data Center, www.cbs.nl/udc-den-haag, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

⁸ Qumedia, *Huurders en kopers besteden weer geld aan woongenot*, 2022, <https://www.qumedia.nl/>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

⁹ Allan Vos, *In 2022 mag je je nieuwe Haagse woning niet meer zomaar in de verhuur gooien*, 24 december 2021, <https://indebuurt.nl/denhaag/wonen/in-2022-mag-je-je-nieuwe-haagse-woning-niet-meer-zomaar-in-de-verhuur-gooien~204774/#:~:text=Goed%20nieuws%20voor%20mensen%20die,in%20hun%20woning%20moeten%20wonen>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

¹⁰ Pieter Stockmans, *Thuis amper Nederlands. Et alors?*, 9 mei 2018, <https://www.mo.be/commentaar/thuis-amper-nederlands-en-maar-goed-ook>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

¹¹ Yesim Candan, *Goh, wat spreek ik goed Nederlands*, 13 september 2019, <https://www.rtlnieuws.nl/columns/column/4846526/nederlands-spreken-turks-engels-horeca>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

¹² Marc Tangel, *Ten strijde tegen laaggeletterdheid in Den Haag*, 5 juni 2019, <https://www.deposthoorn.nl/nieuws/algemeen/250148/ten-strijde-tegen-laaggeletterdheid-in-den-haag>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

¹³ Nuri Kurnaz, *'Ook nieuwe CBS-termen voor migranten zijn stigmatiserend'*, 16 juni 2022, <https://www.trouw.nl/a-bd0c60cb>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).

-
- ¹⁴ Ahmed Ait Moha & Daan Damen, *Lezen en bibliotheekgebruik door Nederlanders met een migratieachtergrond*, 30 oktober 2018, <https://www.motivaction.nl/kennisplatform/nieuws-en-persberichten/lezen-en-bibliotheekgebruik-door-nederlanders-met-een-migratieachtergrond>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).
- ¹⁵ Autoriteit Financiële Markten, *Nederlanders met een migratieachtergrond-Een verkenning naar de mate van financiële kwetsbaarheid en de relatie met financiële dienstverlening*, december 2021.
- ¹⁶ Marco Derksen, *Nederlandse overheid neemt digitale vaardigheden burgers niet serieus*, 24 december 2018, <https://koneksa-mondo.nl/2018/12/24/nederlandse-overheid-neemt-digitale-vaardigheden-burgers-niet-serieus/>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).
- ¹⁷ Gezondeschool, *Laagopgeleide ouders bereiken*, <https://www.gezondeschool.nl/primair-onderwijs/ouderbetrokkenheid/laagopgeleide-ouders-bereiken>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).
- ¹⁸ Vivian Visser, *Lager opgeleiden voelen zich te min om te participeren in burgerinitiatieven*, 29 oktober 2019, <https://www.socialevraagstukken.nl/lager-opgeleiden-voelen-zich-te-min-om-te-participeren-in-burgerinitiatieven/>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).
- ¹⁹ Kjell Noordzij, Willem de Koster, Jeroen van der Waal, *Lageropgeleiden wantrouwen politici die ver afstaan van hun leefwereld*, 7 januari 2021, <https://www.socialevraagstukken.nl/lageropgeleiden-wantrouwen-politici-die-ver-afstaan-van-hun-leefwereld/>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).
- ²⁰ Andrea Kollmann, Johannes Reichl, *How Trust in Governments Influences the Acceptance of Environmental Taxes*, 2015, https://www.researchgate.net/publication/314623342_How_Trust_in_Governments_Influences_the_Acceptance_of_Environmental_Taxes, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).
- ²¹ Jaap Tielbeke, *'Duurzaam leven is een privilege'*, 8 november 2017, <https://www.groene.nl/artikel/duurzaam-leven-is-een-privilege>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).
- ²² Jolanda Asmoredjo, *Communicatie tussen gemeenten en migranten met lage taalvaardigheid*, 10 april 2019, <https://www.kis.nl/artikel/communicatie-tussen-gemeenten-en-migranten-met-lage-taalvaardigheid>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).
- ²³ NOS Nieuws, *Helpt van woningeigenaren nog niet bezig met verduurzaming*, 29 april 2021, <https://nos.nl/l/2378657>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).
- ²⁴ Anushri Agrawal, *Let's Understand Linking Pin Model*, <https://youtu.be/roxfwo0t8fw>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).
- ²⁵ Shivant Jhagroe, *Duurzaamheid is voorrecht van the happy few*, 4 juni 2018, <https://www.socialevraagstukken.nl/duurzaamheid-is-voorrecht-van-the-happy-few/>, (laatst geraadpleegd op 14 juli 2022).